

Smaastykker.

XVII.

Om sysselinddelingen på Sælland.

Af A. D. Jørgensen.

Dr. O. Nielsen har i sin lærde undersøgelse af »sysselinddelingen i Danmark« (s. 78 f.) udtalt den formodning, at grupperingen af de sællandske herreder i det tillæg til den såkaldte Valdemars jordebog, der er trykt i *Scriptores rer. Dan.* V, 616, antyder øens tredeling efter de gamle sysler; men herimod lader der sig udentvivl rejse vægtige indvendinger. Det er da først meget påfaldende, at de 3 sydligste herreder slet ikke er medoptagne i denne tredeling, men derimod forenede med Låland og Falster, der ellers som bekendt sættes i den nærmeste forbindelse med Fyn, til hvis stift de hørte; dernæst opregnes herrederne i en ganske anden orden i den egentlige jordebog, og skal der overhoved være tale om en sysselinddeling, måtte den da vel kunne påvises eller idetmindste stå sin prøve her, hvor Jylland endnu optræder med den i alle sine dele. Sagen er vel ikke i og for sig af stor betydning; men da der i kirkelige forhold synes at være lagt vægt på sysselinddelingen langt ned i middelalderen, kunde det dog måske være berettiget endnu engang at følge de spor, der findes af den i Valdemarernes tidsalder.

Det af dr. Nielsen benyttede stykke af jordebogen lyder saaledes ¹⁾:

Streheret dlvj aratra	Smerhemsheret ccxxviiij
Lungaheret dxlj et dim.	Lidlæheret cxl
Jurlundheret ccj et dim.	Tvnaheret ccxiiij ^{or}
Stafinsheret ccxliiij et di.	Semæheret ccxc et di.

hec est summa duo milia ccccxvij.

Flaccabiarheret dcxv	Skippingsheret cxxi
Slaglæsæheret ccclxvj	Odzheret cccli
Logaheret ccclxvj	Tuteheret ccxxxxiiij
Arfsheret ccccx	Miarlosæheret dv

hec est summa ij[m]dcccclxxviiij.

Hornsheret ccclix	Stethemsheret ²⁾ cccvij
Valbuseret cclviiij	Ringstathaheret cccl
Ramsyoheret ccxlviiij	Thuthibiarsheret cclxxx
Biafræscogheret ccxxviiij	Alextathaheret ccxxv

hec est summa duo milia ccxlv.

Hamersheret cclxxxv	Falstria cccc et xxx
Faxaheret cclxiiij ^{or}	Lalandia dcccclxxxi et di.
Burghuseret cccxxx	

hec est summa duo milia c nonaginta.

Møn habet ccxl uno minus.

Det er klart, hvad også forfatteren selv indrømmer, at der her foreligger en fortegnelse, affattet i et bestemt øjemed, f. ex. militært; thi den sællandske øgruppe er delt i fire omtrent ligestore dele med hensyn til plovta; det ligger måske endog nærmest at tænke på selve plovskattens oppebørsel. De fire deles plovta er henholdsvis: 2416, 2978, 2245 og 2190½ (eller når Møn, der synes først at være glemt, lægges til: 2429½).

¹⁾ Det meddeles her ligesom det følgende efter fotolitografi af håndskriftet; aftrykket i scriptores er unøjagtigt, tildels fejlagtigt.

²⁾ Håndskriftet har Stemhemsh. med et t over m'et, der vel altså har skullet gå ud.

Men denne inddeling kan intet have havt at gøre med de gamle sysler, netop fordi den så aldeles ses at være gjort paa grundlag af plovtalet, uden hensyn til øernes almindelige forhold. For at komme til en bestemmelse af herredernes fordeling i sysler, må vi altså gå en anden vej, og det ligger da nærmest først at henvende opmærksomheden på det sted, hvor sællandske sysler overhoved først nævnes, nemlig Absalons gavebrev til Ringsted kloster (Thorkelins dipl. I, p. 29). Her tillægges der nemlig »den hellige jomfru Maries og hellig Knuds kloster« to pengeindsamlinger (collectæ nummorum), af hvilke den ene kaldes »Knudsskud«, — og den skal det oppebære over hele øen som hidtil —, den anden »Marieskud«, — den skal det kun oppebære af de to sysler: Vestersyssel og Medelsyssel. Med dette aktstykke må da jævnføres pave Innocens's stadfæstelsesbrev på Odense Knudsbrødres privilegier (af 18 Febr. 1245, Thorkel. p. 148 ff.); han stadfæster nemlig disses ret til at oppebære et »Marieskud« (denarii st. Marie) i Fyn, Jylland, Alsø, Ærø, Torsland, Langeland, Låland, Falster og Bornholm, en ret, som Knudsklostret utvivlsomt som så meget andet havde arvet efter det ældre fruekonvent i Odense. Men har der således været oppebåret et Marieskud i Jylland og på alle øerne, bliver det i høj grad sandsynligt, at det samme har været tilfældet i Østersyssel på Sælland, kun at denne indtægt her har været henlagt andensteds. Vi finder da også virkelig en tilsvarende indsamling i de østlige herreder, nemlig det såkaldte Margretheskud (collecta st. Margaretæ) til frueklostret i Roskilde. Også dette føres tilbage til Absalon som biskop på Sælland, skønt det først kendes af pave Alexanders bekræftelsesbreve af 16 Juli (året mangler) og 13 August 1257¹⁾. Absalon, hedder det, gav denne stiftelse, for at styrke den, da den var ny og ubefæstet, den pengeindtægt af byerne (villarum redditus)

¹⁾ Trykte hos Thorkelin p. 219 og 223, men her anførte efter originalerne i den Arnamagnæanske samling.

i 12 herreder, tilligemed med den tredjedel af det, der ofredes ved den hellige Margretes grav ved stranden, som tilkom ham. I det andet brev forklares denne pengeindtægt nærmere som Margreteskud, idet de samme herreder nævnes, nemlig: Stroharet, Liungaharet, Jurlundharet, Stifinsharet, Smorhemsharet, Lydlaheret, Samaheret, Tunaheret, Ramsyoheret, Byauerscouheret, Faxaheret, Sathincsheret. Da det nu er bekendt, at Absalon i året 1176 flyttede sin frænke, den hellige Margrete, fra sit begravelseskapel ved Køge strand til frueklostret i Roskilde ¹⁾, så er det vistnok en selvfølge, at han samtidigt har henlagt denne indtægt til klostret, ligesom den jo nævnes i forbindelse med det offer, der bragtes ved hendes gravkirke. Men endvidere må der lægges mærke til, at medens stadfæstelsesbrevet kalder den »collecta st. Margaretæ« (redditus qui c. st. M. vocantur), så har Absalons gavebrev intet andet navn for den end »villarum redditus«: det er en almindelig indtægt af byerne, der også opkræves i alle andre herreder, men kun for disses vedkommende nu gives til frueklostret. Men når det forholder sig således, da er der tilvisse stor sandsynlighed for, at vi netop her har Østersyssels herreder, så at Marieskuddet på Sælland altså deles mellem Ringsteds »vor frue og hellig Knuds« og Roskilde »vor frue og hellig Margrete« klostre, medens det fra de øvrige øer og hele Jylland tilflyder Knudsklostret i Odense.

Her har vi altså en opgivelse af herrederne i det ene af de sællandske sysler; det gælder da om at finde dem i de to andre. Det træffer nu så heldigt, at jordebogen nævner netop disse 12 i midten, og, som man måtte vente, i sluttet række; der er da vel neppe nogen tvivl om, at de, der står foran og bagefter, svarer til Vester- og Medelsyssel. Jordebogen har dem i denne orden:

Flackebyærghæret — (og endelsen således fremdeles) — Slauløsæ, Løghæ, Arfs, Tuzæ, Skyppings, Odz; — Strø,

¹⁾ Scr. r. D. V, 303.

Lyung, Jurlund, Smørens, Støfnæs, Litlæ, Tunæ, Semæ, Ramsø, Byauærscogs, Sthethyums, Faxæ; — Hamars, Burghø, Thyuthæbiærg, Ryngsthat, Alæstat, Myærløs, Vvalbus, Horns. Dr. Nielsen har alt bemærket, at denne orden er naturlig, forsåvidt som den stemmer med den geografiske beliggenhed; den begynder nemlig ved Vordingborg bugt, går derfra mod nord langs kysten, nordom til Sundet, ned mod syd lige til spidsen og så derfra op igennem midten til Horns i Isefjorden. Men dette er da en grund mere til tillige at ansé den for historisk. Følger man på kortet fordelingen af disse herreder, da vil man finde, at den falder på den naturligste måde. Østersyssel strækker sig fra nord, mellem Øresund og Isefjordens østligste arm, ned til Præstøbugten, således at dets vestlige grænse dannes af en næsten lige linje fra dennes inderste vig til Roskildefjordens vestligste indskæring; Vestersyssel derimod begrænses af Beltet og Isefjordens mellemste arm, og en linje fra dennes vestlige vig til Bavellesø og Suså; Medelsyssel endelig omfatter øens sydlige halvø (tilligemed Møn?) og en bred strækning lige nordpå indtil Isefjorden, tilligemed dennes store halvø Hornsland. De tre syslers størrelse er temmelig forskellig; efter det forhen anførte stykke af jordebogen falder der på Østersyssel 3463 ploves-jord, på Vestersyssel 2473, på Medelsyssel 2582 (eller 2821); men hertil må dog bemærkes, at Østersyssel, især i de ældste tider, for en meget stor del var bedækket med skove (mod nord) og med heder (mod syd), medens de andre egne i så henseende var langt fordelagtigere stillede. Ved den fordeling af herrederne, der findes i plovtaalregistret, ses dog sysselinddelingen at være lagt til grund, forstyrrelsen er ene opstået ved de 3 sydligste herreders udskillelse. De to af disse, Hammer og Bårse, hele halvøen, er tagne fra Medelsyssel, der endvidere har mistet Merløse til Vestersyssel, men atter har fået vederlag i Ramsø, Beverskov og Stevns af Østersyssel, som endvidere har tabt Faxø til småøerne; derved er dettes grænse indsnævret fra linjen Roskilde—Præstø til en skrå linje

fra Isefjord til Køgebugt (ved Jersie), men herved er tillige det, der synes at have været hensigten med omlægningen, den ligelige fordeling af plovtalet, opnået.
